

Boris VAŇO
INFOSTAT – Výskumné demografické centrum

ŽENY PODĽA POČTU ŽIVONARODENÝCH DETÍ V OKRESOCH SR

WOMEN BY NUMBER OF LIVE BIRTHS IN THE DISTRICTS OF SLOVAKIA

ABSTRAKT

Vo vývoji plodnosti existujú na Slovensku dlhodobé významné regionálne rozdiely. V príspevku sa sleduje rozdelenie žien podľa počtu živonarodených detí vo vybraných generáciách žien v okresoch SR. Výsledky umožňujú sledovať zmenu v reprodukčných zámeroch a stratégiách žien, resp. rodín v jednotlivých regiónoch Slovenska počas posledných zhruba 70 rokov. Regionálne rozdiely v reprodukčnom správaní obyvateľstva sú dôležitou informáciou aj pri koncipovaní populačných opatrení.

ABSTRACT

There are long-standing and significant regional differences in the development of fertility in Slovakia. The contribution focuses on the distribution of women according to the number of live-born children in selected generations of women in the districts of Slovakia. The results enable to monitor the change in reproductive intentions and strategies of women or families in the individual regions of Slovakia during the last 70 years. Regional differences in the reproductive behavior of the population serve as important information in designing population measures.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

plodnosť, poradie pôrodu, sčítanie obyvateľov, okres, populačné opatrenia

KEY WORDS

fertility, order of birth, population census, district, population measures

1. ÚVOD

Obdobie vysokej plodnosti na Slovensku v 2. polovici 20. storočia sa spája s dvojdetným modelom rodiny, deti narodené vo vyššom poradí však neboli v rodinách žiadnou výnimkou. Sprievodným znakom klesajúcej pôrodnosti a plodnosti od začiatku 90. rokov minulého storočia až po súčasnosť je znižovanie podielu narodených vyššieho poradia a zvyšovanie podielu detí narodených v prvom poradí, ako aj bezdetných žien. Ak sa majú súčasné veľmi nízke hodnoty pôrodnosti a plodnosti zvýšiť, je potrebné zvrátiť tento trend a štruktúrou narodených podľa poradia sa aspoň čiastočne priblížiť k hodnotám pred rokom 1990 [7], [8], [11].

Vo vývoji plodnosti existujú na Slovensku dlhodobé významné regionálne rozdiely, ktoré sa budú zmenšovať len pomaly [3]. V príspevku budeme sledovať, ako sa líši rozdelenie žien podľa počtu detí vo vybraných generáciách žien v okresoch SR. Pri hodnotení reprodukčného správania žien vybraných generácií budeme vychádzať z údajov Sčítania obyvateľov, domov a bytov z roku 2011 (ďalej sčítanie 2011), pričom využijeme údaje o počte živonarodených detí. Tieto údaje budeme sledovať pri štyroch

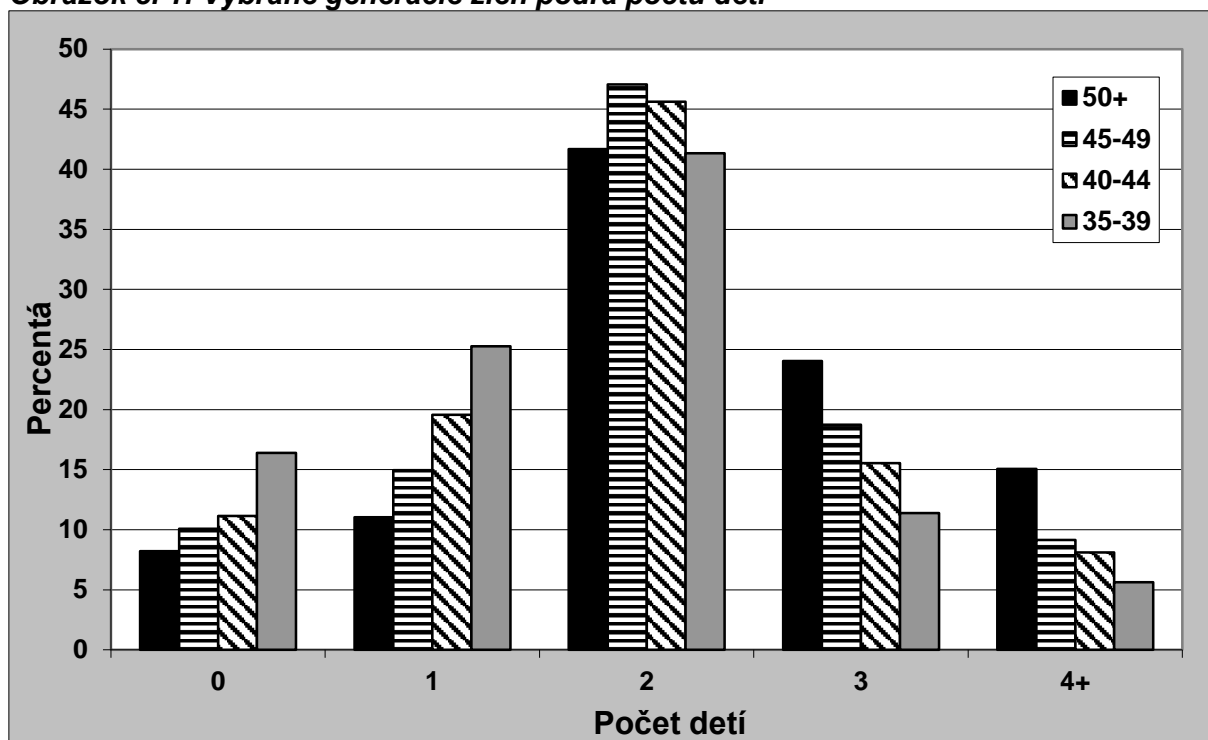
skupinách (generáciách) žien¹. Prvou skupinou sú ženy, ktoré mali v čase sčítania 50 rokov a viac, a teda ich reprodukcia bola ukončená (ďalej ako 50+). Ide o ženy, ktoré sa narodili pred rokom 1961. Veľká väčšina žien v tejto skupine realizovala svoju plodnosť podľa „socialistického“ reprodukčného modelu. Iba malá časť (ide o vekovo najstaršie ženy v tejto skupine) si zakladala rodiny a mala deti pred rokom 1948. Druhou sledovanou skupinou sú ženy, ktoré boli v čase sčítania 2011 vo veku 45 – 49 rokov, teda ženy narodené v rokoch 1962 – 1966 (ďalej ako 45 – 49). Je to skupina žien, ktorá má už prakticky ukončenú reprodukciu a ako posledná realizovala svoju plodnosť prevažne podľa starého reprodukčného modelu. Tieto ženy sa však už ako matky nepodieľali na vysokej pôrodnosti v 70. rokoch minulého storočia. Treťou skupinou sú ženy, ktoré mali v čase sčítania 2011 40 – 44 rokov. To znamená, že sa narodili v období 1967 – 1971 (ďalej ako 40 – 44). Ide o generáciu, ktorej reprodukčné zámery aj reprodukčné správanie ovplyvnil starý aj nový reprodukčný model. Tieto ženy boli v predreprodukčnom veku ovplyvnené starým modelom reprodukčného správania. Do ich reprodukčných stratégií však veľmi skoro zasiahli spoločenské zmeny, ktoré odštartovali na prelome 80. a 90. rokov a ktoré nepochybne tieto pôvodné stratégie korigovali. Aj keď ženy v tejto skupine ešte nemajú ukončenú reprodukciu, v úrovni ich plodnosti už nenastanú žiadne významnejšie zmeny, keďže na Slovensku na ženy vo veku nad 40 rokov pripadá v súčasnosti menej ako 1,5 % zo všetkých narodených detí. Ich konečná plodnosť sa teda prakticky nebude líšiť od úrovne plodnosti zistenej pri sčítaní v roku 2011. Štvrtou sledovanou skupinou sú ženy, ktoré sa narodili v rokoch 1972 – 1976, v roku 2011 mali teda od 35 do 39 rokov (ďalej ako 35 – 39). Sú to ženy z veľmi silných populačných ročníkov, ktoré sa pri realizácii reprodukčných zámerov ako prvé naplno riadili novým modelom reprodukčného správania, keďže do reprodukcie vstúpili na začiatku 90. rokov. Táto skupina žien nemá ešte ukončenú reprodukciu. Je to jediná zo štyroch sledovaných skupín žien, pri ktorej sa konečná plodnosť bude viditeľnejšie líšiť od plodnosti zistenej pri sčítaní v roku 2011.

Tieto štyri skupiny žien nám umožnia sledovať zmenu v reprodukčných zámeroch a stratégiách žien, resp. rodín v jednotlivých regiónoch Slovenska počas posledných zhruba 70 rokov. Regionálne rozdiely v reprodukčnom správaní obyvateľstva sú dôležitou informáciou aj pri koncipovaní populačných opatrení, v tomto prípade opatrení na podporu pôrodnosti.

2. ŽENY PODĽA POČTU ŽIVONARODENÝCH DETÍ NA ÚROVNI SR

Zastúpenie žien podľa počtu narodených detí prechádza na Slovensku za posledné desaťročia výraznými zmenami (obrázok č. 1). Jednoznačný trend vidieť u žien s nižším počtom detí (bezdetné a jednodetné), ako aj u žien s vyšším počtom detí (trojdetné a štyri- a viacdetné). Trend u žien s dvomi deťmi nie je jednoznačný aj vzhľadom na dominanciu tejto skupiny a neukončenú reprodukciu generácie 35 – 39 rokov. Dá sa však predpokladať, že podiel žien s dvomi deťmi sa zatiaľ výraznejšie nezmení.

¹ Generácie žien sme do analýzy vybrali vzhľadom na ukončenosť procesu reprodukcie. Okrem generácie, ktorá má ukončenú reprodukciu (generácia 50+), sme do analýzy zaradili ešte tri ďalšie generácie, ktoré sa vzhľadom na vekové rozloženie matiek v čase pôrodu k ukončenej reprodukcii blížila.

Obrázok č. 1: Vybrané generácie žien podľa počtu detí

Zdroj: SODB 2011

Vo všetkých štyroch sledovaných generáciách žien prevládajú ženy s dvomi deťmi, pričom rozdiely medzi generáciami nie sú výrazné. Podiel žien s dvomi deťmi na celkovom počte žien presahuje 40 % a je predpoklad, že okrem najstaršej generácie presiahne 45 % (obrázok č. 1).

Výrazné rozdiely medzi generáciami a jednoznačný trend je u žien s ostatnými počtami detí. Pri nižších počtoch detí sa zastúpenie žien postupne zvyšuje, pri vyšších počtoch detí, naopak, znižuje (obrázok č. 1). Podiel bezdetných žien sa plynule zvyšuje, a keď porovnáme generáciu 50+ a 35 – 39, zvýšenie je v súčasnosti zhruba dvojnásobné (z 8,2 % na 16,2 %). Najväčšie zvýšenie (o 130 %) evidujeme u žien s jedným dieťaťom (v generácii 50+ je podiel žien s jedným dieťaťom 11 %, v generácii 35 – 39 zatiaľ viac ako 25 %). Podiel žien s tromi deťmi sa znížil z 24 % v generácii 50+ na 11,4 % v generácii 35 – 39, čo predstavuje zatiaľ zníženie o 52,6 %. U žien so 4 a viac deťmi je zníženie zatiaľ viac ako 62 %, keď v generácii 50+ malo 4 a viac detí 15,1 % žien a v generácii 35 – 39 je to zatiaľ už len 5,6 %.

Vzhľadom na neukončenú reprodukciu a očakávané zvýšenie plodnosti v skupine žien 35 – 39 možno očakávať zníženie podielu bezdetných žien a zvýšenie podielu žien s deťmi (hlavne s 1 a 2 deťmi). To znamená, že bezdetnosť sa s veľkou pravdepodobnosťou aj v tejto generácii žien udrží pod hranicou 15 %; najväčšie zvýšenie podielu očakávame u žien s jedným dieťaťom (možno až 2,5-násobné), podiel žien s dvomi deťmi by sa mal priblížiť k hranici 45 %. Na druhej strane podiel žien s tromi a štyri a viac deťmi by mal zostať zhruba na súčasnej úrovni (12 %, resp. necelých 6 %), čo by znamenalo rozdiel medzi generáciami 50+ a 35 – 39 viac ako 50 %, resp. 60 %.

Zmeny v zastúpení žien podľa počtu detí sú evidentné aj z pohľadu na jednotlivé generácie (obrázok č. 1). V generácii 50+ sú početnejšie zastúpené ženy s viacerými deťmi ako bezdetné a jednodetné ženy. V generácii 45 – 49 sa podiel žien 3 deťmi aj 4 a viac deťmi výrazne znížil v porovnaní s generáciou 50+. Ženy s tromi deťmi však stále zostávajú druhou najpočetnejšou skupinou žien. Ženy so 4 a viac deťmi sa dostali početnosťou na posledné miesto až za bezdetné ženy (podiel menej ako 10 %). V generácii 40 – 44 sú už druhou najpočetnejšou skupinou ženy s jedným dieťaťom, žien s tromi deťmi je však ešte stále výrazne viac ako bezdetných žien. Odstup medzi ženami so 4 a viac deťmi a bezdetnými ženami sa prehĺbil na 2 percentuálne body v neprospech viacdetných žien. V generácii 35 – 39 vidíme zásadnú zmenu a naplno sa presadzujúci nový model reprodukčného správania. V praxi to znamená výrazný úbytok žien v skupinách s tromi a viac deťmi a výrazný nárast žien v skupinách s menej ako dvomi deťmi. Treťou najpočetnejšou skupinou žien (po ženách s dvomi a jedným dieťaťom) sa stali bezdetné ženy, až za nimi nasledujú ženy s tromi a 4 a viac deťmi. Toto poradie zostane s veľkou pravdepodobnosťou zachované aj napriek očakávaným zmenám v súvislosti s neukončenou reprodukciou v tejto skupine žien. Dá sa však predpokladať, že rozdiel medzi ženami bez detí a ženami s tromi deťmi bude malý.

3. ŽENY PODĽA POČTU ŽIVONARODENÝCH DETÍ V OKRESOCH SR

Vývoj plodnosti v okresoch SR bol smerom od najstaršej sledovanej generácie (50+) po najmladšiu (35 – 39) jednoznačný a rovnomerný. Platí to, aj keď hodnotíme vývoj počtu a podielu žien podľa počtu živonarodených detí, čiastočne s výnimkou žien s dvomi deťmi. Preto kvôli prehľadnosti a lepšej čitateľnosti uvádzame v texte len výsledky analýzy za okrajové generácie 50+ a 35 – 39, čo postačuje na charakteristiku regionálneho vývoja žien podľa počtu živonarodených detí na Slovensku za posledných zhruba 70 rokov.

3.1. Generácia 50+ (obrázok č. 2)

Podiel žien bez detí sa v generácii 50+ pohybuje na okresnej úrovni od 4,9 % v okrese Vranov nad Topľou po 21,2 % v okrese Bratislava I. Len v ôsmich okresoch presiahla bezdetnosť 10 %. Ide o mestské okresy Bratislavy (s výnimkou okresu Bratislava V), dva mestské okresy Košíc (okresy Košice I a Košice IV) a okresy Banská Bystrica a Trenčín. V 22 okresoch prevažne zo západného a stredného Slovenska dosiahla bezdetnosť hodnotu od 8 % do 10 %. Najvyššiu bezdetnosť v tejto skupine okresov dosiahli okresy Nitra, Bratislava V a Piešťany. Z východoslovenských okresov je najvyššia bezdetnosť v okresoch Poprad, Prešov a Spišská Nová Ves, v severnej časti stredného Slovenska v okresoch Čadca a Dolný Kubín. Medzi okresmi s najnižšou bezdetnosťou (29 okresov pod 7 %) prevládajú okresy z východného Slovenska (najnižšia bezdetnosť je okrem okresu Vranov nad Topľou aj v okresoch Medzilaborce, Snina a Gelnica). V skupine okresov s najnižšou bezdetnosťou je aj niekoľko okresov z juhu stredného Slovenska (okresy Revúca, Poltár, Žarnovica), zo severu stredného Slovenska (okres Námestovo) aj zo západného Slovenska (okresy Skalica a Malacky).

Zastúpenie žien s jedným dieťaťom sa v generácii 50+ pohybuje v jednotlivých okresoch od 3,8 % v okrese Námestovo po 21,9 % v okrese Bratislava I. V okrese Námestovo je podiel žien s jedným dieťaťom s odstupom najnižší, pričom ešte v 12 ďalších okresoch je podiel žien s jedným dieťaťom nižší ako 7 %. Ide výlučne o okresy s vysokou plodnosťou z východného Slovenska a zo severu stredného Slovenska (predovšetkým okresy Sabinov, Stropkov, Tvrdošín, Vranov nad Topľou,

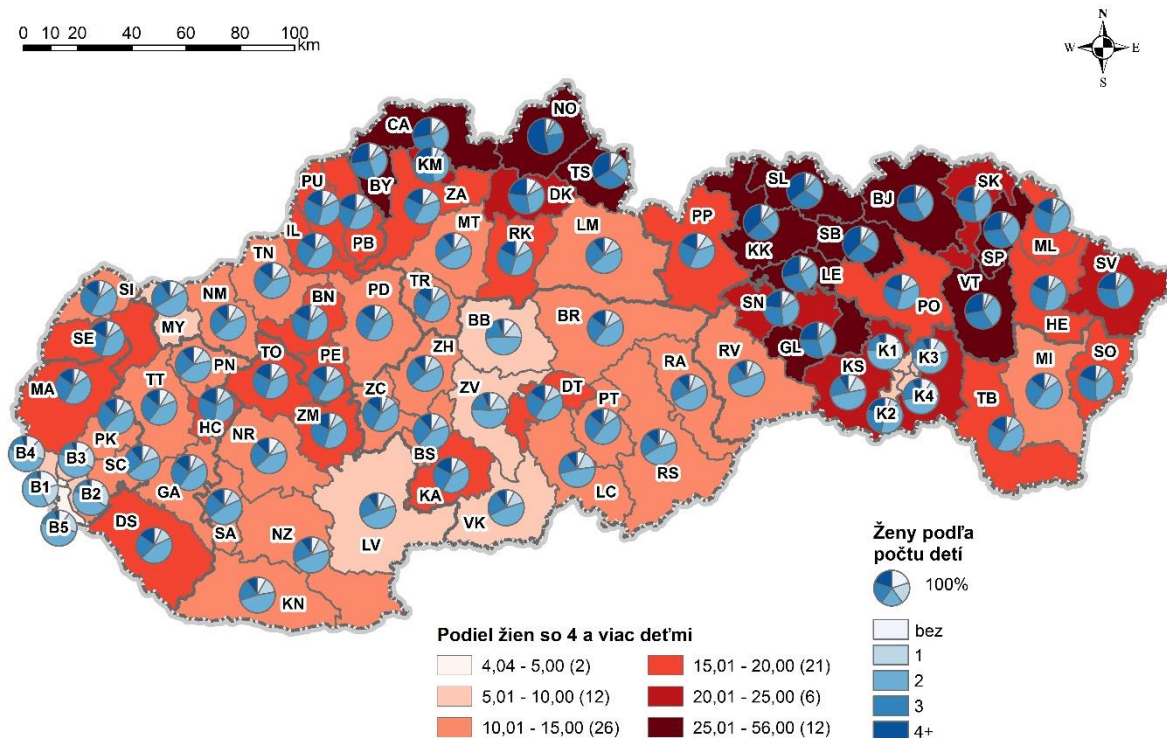
Stará Ľubovňa, Bardejov). Najnižšie zastúpenie žien s jedným dieťaťom je v Bratislave (všetky bratislavské okresy), ďalej nasledujú košické okresy a okresy z juhu západného a stredného Slovenska (najmä okresy Lučenec, Banská Bystrica, Zvolen, Rimavská Sobota, Nové Zámky a Levice). V tejto skupine žien sa teda už naplno prejavujú reprodukčné stratégie, kým v prípade bezdetnosti hrajú úlohu aj iné faktory. Preto medzi okresmi s najnižším zastúpením žien s jedným dieťaťom sú na rozdiel od okresov s najvyššou bezdetnosťou len okresy s najvyššou plodnosťou.

Ženy s dvomi deťmi sú v generácii 50+ najpočetnejšou skupinou žien vo veľkej väčšine okresov Slovenska. Výnimkou je šesť okresov s vysokou pôrodnosťou (okresy Námestovo, Sabinov, Tvrdošín, Stará Ľubovňa, Kežmarok a Levoča), v ktorých sú najpočetnejšou skupinou ženy so 4 a viac deťmi, a okresy Bardejov, Stropkov a Vranov nad Topľou, kde je najviac žien v skupine s tromi deťmi. V okrese Čadca je vyrovnané zastúpenie žien v skupinách s dvomi, tromi a štyri a viac deťmi. Najvyšší podiel dosahujú ženy s dvomi deťmi v okrese Zvolen (52,6 %), s odstupom najnižší podiel je v okrese Námestovo (12,8 %). V štyroch okresoch tvoria ženy s dvomi deťmi nadpolovičnú väčšinu žien (okrem spomínaného okresu Zvolen ešte aj okresy Bratislava V, Košice III a Zvolen). Menej ako 30 % žien s dvomi deťmi je v siedmich okresoch (okrem okresu Námestovo aj v okresoch Sabinov, Tvrdošín, Stará Ľubovňa, Kežmarok, Levoča a Čadca).

Podiel žien s tromi deťmi v generácii 50+ sa v okresoch Slovenska pohybuje od 10,7 % v okrese Bratislava I do 31,8 % v okrese Stropkov. Viac ako 30 % žien s tromi deťmi je v šiestich okresoch (okrem okresu Stropkov aj v okresoch Bardejov, Sobrance, Vranov nad Topľou, Tvrdošín a Svidník). V 14 okresoch tvoria ženy s tromi deťmi menej ako 20 % žien. Ide o všetky bratislavské a košické okresy a okresy Zvolen, Lučenec, Banská Bystrica, Komárno a Rožňava. Medzi okresy s nízkym zastúpením žien s tromi deťmi patrí ešte skupina juhoslovenských okresov Rimavská Sobota, Nové Zámky, Revúca, Levice, Dunajská Streda, Veľký Krtíš a Šaľa.

Najmenej žien so 4 a viac deťmi je v generácii 50+ v okrese Bratislava I (4 %), s odstupom najviac ich je v okrese Námestovo (53,5 %). Za okresom Námestovo nasledujú štyri okresy s podielom v rozmedzí od 34 % a 37 % (okresy Sabinov, Kežmarok, Stará Ľubovňa a Tvrdošín). Zastúpenie žien s najmenej štyrmi deťmi nepresahuje v ostatných okresoch Slovenska 29 %. Najmenej žien so 4 a viac deťmi žije v bratislavských okresoch (podiel do 5,2 %). Menej ako 10 % žien so 4 a viac deťmi je ešte v ďalších deviatich okresoch (okresy Banská Bystrica, Zvolen, Myjava, Veľký Krtíš, Levice a štyri košické okresy).

Obrázok č. 2: Ženy podľa počtu živonarodených detí v roku 2011 (generácia 50+)

Zdroj: SODB 2011, vlastné výpočty

3.2. Generácia 35 – 39 (obrázok č. 3)

V generácii 35 – 39 sa už naplno prejavujú zmeny, ktoré so sebou priniesol nový model reprodukčného správania. Napriek neukončenej reprodukcii možno už teraz jednoznačne konštatovať, že zmeny v úrovni plodnosti budú v porovnaní s ostatnými sledovanými generáciami výraznejšie. Bude sa to týkať hlavne bezdetných žien, žien s jedným dieťaťom a žien so 4 a viac deťmi. Podiel bezdetných a jednodetných žien sa v porovnaní s predchádzajúcimi generáciami výraznejšie zvýši a podiel žien s viac ako dvomi deťmi bude výrazne nižší. Okrem niekoľko málo okresov zostanú ženy s dvomi deťmi aj v generácii 35 – 39 najpočetnejšou skupinou žien, čo sa týka počtu narodených detí. Skupina žien s jedným dieťaťom bude vo veľkej väčšine okresov druhá najpočetnejšia a priblíži sa k podielu žien s dvomi deťmi. Zmeny v zastúpení žien s dvomi a tromi deťmi nebudú v porovnaní s predchádzajúcimi generáciami zásadne odlišné. Zásadne sa však zmení podiel žien so 4 a viac deťmi, vo všetkých okresoch sa očakáva výrazné zníženie.

Podiel bezdetných žien sa v generácii 35 – 39 v porovnaní s ostatnými sledovanými generáciami výrazne zvýšil. Zatiaľ je s odstupom najvyšší podiel bezdetných žien v okrese Bratislava I (viac ako 50 %), nasleduje okres Košice III (36,7 %). Aj ostatné bratislavské okresy a okres Košice II majú aktuálne podiel bezdetných žien vyšší ako 20 %. Tesne pod hranicou 20 % sú okresy Medzilaborce, Trenčín, Zvolen a Košice IV. Celkove až v 32 okresoch je podiel žien bez detí v rozpätí od 15 % do 20 % a v žiadnom okrese na Slovensku nebol v roku 2011 podiel bezdetných žien nižší ako 10 %. Najnižší podiel žien bez detí je v okrese Krupina (10,9 %), menej ako 12,5 % tvorí skupina bezdetných žien v okresoch Revúca,

Kysucké Nové Mesto, Tvrdošín, Skalica, Kežmarok, Rožňava a Námestovo. Okres Skalica tak zostal jediným okresom zo západnej časti Slovenska, ktorý sa nachádza v skupine okresov s najnižším podielom bezdetných žien.

Podiel žien s 1 dieťaťom v generácii 35 – 39 sa v čase sčítania v roku 2011 pohyboval od 11,7 % v okrese Námestovo do 34,9 % v okrese Bratislava V. Menší podiel žien s jedným dieťaťom ako 18 % bol okrem okresu Námestovo aj v okresoch Tvrdošín, Sabinov, Bardejov, Stará Ľubovňa, Dolný Kubín, Levoča, Vranov nad Topľou, Medzilaborce, Kežmarok a Bytča. Do skupiny okresov s najvyšším podielom žien s jedným dieťaťom patrili v roku 2011 okrem bratislavských a košických okresov (s výnimkou okresu Bratislava I) aj okresy z juhu západného a stredného Slovenska, napr. okresy Komárno, Dunajská Streda, Nové Zámky, Žiar nad Hronom a Lučenec. Okres Bratislava I patrí zatiaľ medzi okresy s relatívne nízkym zastúpením žien s 1 dieťaťom, čo sa vzhľadom na vysoký priemerný vek žien pri prvom pôrode a zatiaľ vysoké hodnoty bezdetnosti v tomto okrese určite zmení.

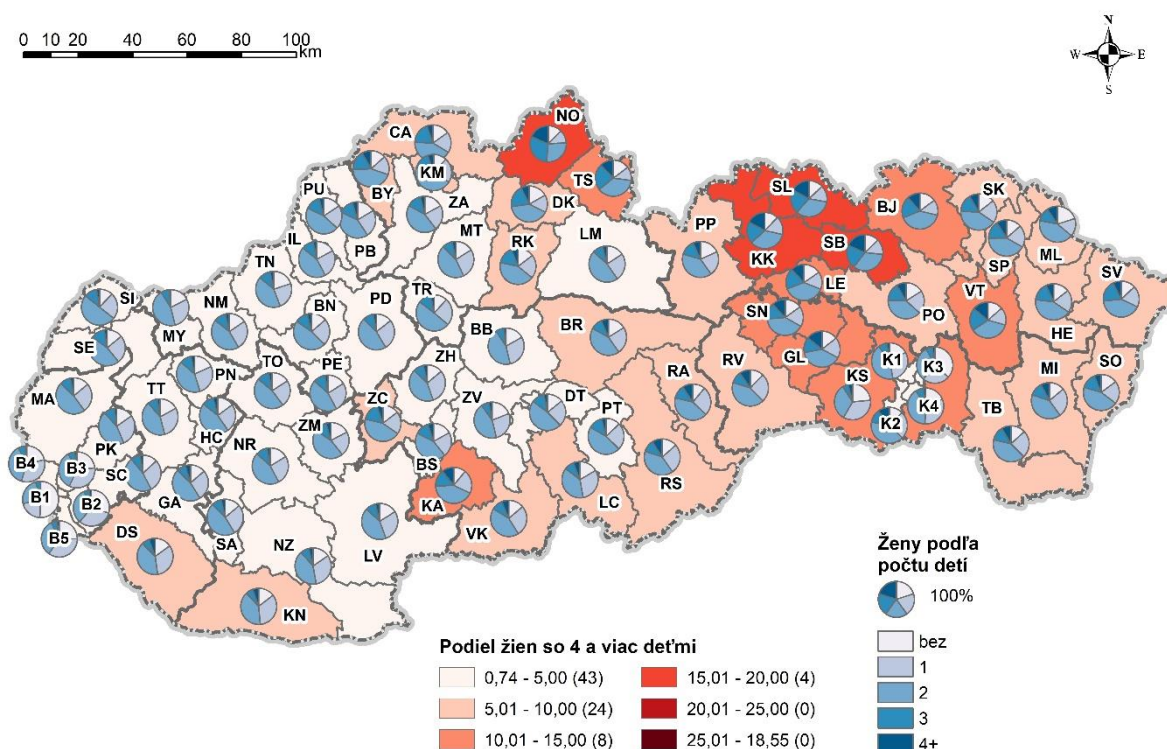
Čo sa týka podielu žien s dvomi deťmi v generácii 35 – 39, je interval medzi okresom s najvyšším a najnižším zastúpením v porovnaní so staršími generáciami užší. V okresoch, v ktorých bolo v predchádzajúcich generáciách najvyššie zastúpenie žien s dvomi deťmi, nastal úbytok v prospech skupiny žien s jedným dieťaťom, v okresoch s najnižším zastúpením, naopak, prírastok na úkor skupiny žien s viacerými deťmi. Nakoniec pravdepodobne žiaden okres (s výnimkou okresov Skalica a Turčianske Teplice) nepresiahne 50 % hranicu a v žiadnom okrese nebude podiel žien s dvomi deťmi menší ako 30 % (možno s výnimkou okresu Bratislava I). V roku 2011 bol najvyšší podiel žien s dvomi deťmi v okrese Skalica (tesne nad 50 %), najmenší v okrese Bratislava I (24,1 %). Vysoké zastúpenie tejto skupiny žien (nad 46 %) bolo v 11 okresoch – za okresom Skalica nasledujú okresy Turčianske Teplice, Detva, Bánovce nad Bebravou, Malacky, Liptovský Mikuláš, Senec, Šaľa, Topoľčany, Galanta a Prievidza. Okrem okresu Bratislava I je nižší podiel žien s dvomi deťmi ako 30 % ešte v okrese Námestovo. Medzi okresy s najnižším podielom žien s dvomi deťmi patria aj všetky bratislavské a košické okresy (s výnimkou okresu Košice I) a ďalej východoslovenské okresy s vysokou plodnosťou (okresy Stará Ľubovňa, Sabinov, Kežmarok, Vranov nad Topľou a Levoča).

Podiel žien s tromi deťmi v generácii 35 – 39 sa v súčasnosti pohybuje od 4,5 % v okrese Bratislava I do 30,1 % v okrese Námestovo. V 15 okresoch je zastúpenie tejto skupiny žien menšie ako 8 %. Tradične ide o bratislavské a košické okresy a okresy s nízkou pôrodnosťou na západnom a južnom Slovensku (okresy Komárno, Nové Zámky, Dunajská Streda, Myjava, Zvolen a Banská Bystrica). Medzi okresmi s najvyšším zastúpením žien s tromi deťmi sú výlučne okresy s vysokou plodnosťou zo severu a východu Slovenska. Za okresom Námestovo sú s odstupom štyri okresy s podielom viac ako 20 % (okresy Tvrdošín, Stará Ľubovňa, Sabinov a Vranov nad Topľou). Mimo regiónu severného a východného Slovenska je najvyšší podiel žien s tromi deťmi v okresoch Žarnovica (15. miesto) a Krupina (20. miesto).

V generácii 35 – 39 evidujeme vo všetkých okresoch SR výrazný úbytok žien so 4 a viac deťmi v porovnaní s predchádzajúcimi generáciami. Len v 12 okresoch zostal podiel tejto skupiny žien viac ako 10 % (v generácii 40 – 44 to bolo 23 okresov s podielom nad 10 %). Najvyšší podiel žien so 4 a viac deťmi je v okresoch Námestovo (18,6 %), Sabinov (18,3 %), Kežmarok (17,2 %) a Stará Ľubovňa (16,8 %). Medzi 26 okresmi s najvyšším zastúpením žien so 4 a viac deťmi sú len okresy zo severu

a východu Slovenska. Okrem tohto regiónu má táto skupina žien najvyššie zastúpenie v okresoch Brezno (6,5 %), Veľký Krtíš (6,2 %) a Lučenec (6,0 %). Vo viac ako polovici okresov má aspoň 4 deti menej ako 5 % žien. Najmenej sú tieto ženy zastúpené v okresoch Bratislava I (0,7 %), Myjava (1,5 %), Bratislava IV (1,6 %) a Bratislava II (1,9 %). Medzi okresmi s najnižším podiel žien so 4 a viac deťmi sú aj zvyšné dva bratislavské okresy, všetky košické okresy (s výnimkou okresu Košice II) a tiež okresy Banská Bystrica, Pezinok, Trnava, Senec a Partizánske.

Obrázok č. 3: Ženy podľa počtu živonarodených detí v roku 2011 (generácia 35 – 39)

Zdroj: SODB 2011, vlastné výpočty

V dôsledku neukončenej reprodukcie v tejto skupine žien možno ešte očakávať zmeny v porovnaní s údajmi zistenými pri sčítaní 2011. Hodnoty konečnej bezdetnosti budú nižšie, konečné podiely žien s jedným a dvomi deťmi vyššie a konečné podiely žien s tromi a štyrmi a viac deťmi sa výraznejšie nezmenia, pričom poradie okresov by sa v žiadnej zo sledovaných skupín žien nemalo výraznejšie zmeniť.

3.3. Vývoj zastúpenia žien podľa počtu živonarodených detí

Keď porovnáme rozdiely medzi generáciami 50+ a 35 – 39 v jednotlivých okresoch, získame regionálny pohľad na vývoj v zastúpení žien podľa počtu živonarodených detí za posledných zhruba 70 rokov (tabuľka č. 1). Trendy v jednotlivých skupinách žien (čiastočne s výnimkou žien s dvomi deťmi) sú totiž rovnomerné a porovnanie okrajových generácií odzrkadľuje reálnu zmenu v čase. Pri hodnotení vývoja žien podľa počtu živonarodených detí v okresoch SR treba mať na pamäti, že vplyv na tento vývoj malo nielen reprodukčné správanie obyvateľstva, ale aj potenciál zmeny, t. j. východiskový stav, ktorý predstavuje generácia 50+.

Podiel žien bez detí sa vo všetkých okresoch postupne zvyšoval a najvyššie hodnoty dosiahol práve v najmladšej sledovanej generácii 35 – 39. Aj keď sa podiel žien bez detí bude v generácii 35 – 39 ešte znižovať vzhľadom na neukončenú reprodukciu, prírastok sa zachová vo všetkých okresoch, aj keď bude o niečo nižší ako pri sčítaní v roku 2011. Momentálne sa prírastok podielu žien bez detí pohybuje od 13,1 % v okrese Košice I až po 332,4 % v okrese Košice III. Extrémne vysoký prírastok bezdetných žien v okrese Košice III je najväčšou zmenou, ktorú evidujeme, čo sa týka zastúpenia žien podľa počtu detí v okresoch SR medzi generáciami 50+ a 35 – 39. Veľmi vysoký prírastok podielu žien bez detí počas sledovaného obdobia je aj v okrese Medzilaborce (300 %). Prírastky v ostatných okresoch sú rozložené od 55,7 % v okrese Kežmarok až po 198,3 % v okrese Košice II. Čo sa týka prírastku podielu bezdetných žien, nie sú jednoznačne identifikovateľné väčšie regionálne celky s podobným vývojom. K okresom s najvyšším prírastkom patria okrem troch už spomínaných okresov ešte Vranov nad Topľou, Zlaté Moravce, Sobrance, Gelnica, Bratislava V a Snina. Medzi okresy s najnižším prírastkom bezdetných žien patria okrem okresov Košice I a Kežmarok aj okresy Banská Bystrica, Bytča, Čadca, Krupina, Nitra a Turčianske Teplice.

Podiel žien s jedným dieťaťom sa medzigeneračne zvýšil vo všetkých okresoch Slovenska s výnimkou okresu Bratislava I, v ktorom sme zaznamenali medzi generáciami 50+ a 35 – 39 zníženie podielu z 21,9 % na 20,3 %, t. j. o 7 %. Dá sa predpokladať, že po ukončení reprodukcie v skupine 35 – 39 bude vo všetkých okresoch Slovenska (teda aj v okrese Bratislava I) zastúpenie žien s jedným dieťaťom v generácii 35 – 39 väčšie, ako to bolo v generácii 50+. Najväčšie zvýšenie podielu žien s jedným dieťaťom nastalo zatiaľ v okrese Stropkov (262,6 %), hranicu 200 % presiahol prírastok tejto skupiny žien ešte v okresoch Myjava, Prievidza, Námestovo a Svidník. Vysoké prírastky (tesne pod hranicou 200 %) evidujeme v okresoch Kysucké Nové Mesto, Senica a Košice okolie. Najmenšie prírastky žien s jedným dieťaťom medzi generáciami 50+ a 35 – 39 sú v najväčších mestách (Bratislava, Košice, Banská Bystrica) a v regióne južného Slovenska, hlavne v jeho strednej časti. Len v 12 okresoch je prírastok žien s jedným dieťaťom nižší ako 100 %. Okrem už spomínaného jediného zatiaľ úbytkového okresu Bratislava I sú to všetky štyri zvyšné bratislavské okresy, prvý a tretí košický okres a okresy Zvolen, Banská Štiavnica, Lučenec, Krupina a Rimavská Sobota.

Vývoj v skupine žien s dvomi deťmi sa prejavuje nejednoznačným trendom (striedanie období zvyšovania a znižovania podielu), čo má v konečnom dôsledku (pri porovnaní okrajových generácií 50+ a 35 – 39) za následok relatívne malé zmeny, ktoré sa pohybujú od -42,7 % do 113 %, pričom len v 9 okresoch presahuje zmena 40 %. V troch okresoch je zmena väčšia ako 50 %. Ide o prírastky v okresoch Námestovo (113 %), Tvrdošín (72 %), Sabinov (60,2 %). Nasledujú okresy Kežmarok, Bytča, Čadca, Stará Ľubovňa a Levoča s prírastkom nad 40 %. Celkove sa prírastok podielu žien s dvomi deťmi vyskytol až v 51 okresoch. Ide v drvivej väčšine o okresy s vyššou plodnosťou, keď skupina žien s dvomi deťmi získala na sile v dôsledku presunu zo skupiny žien s viac ako dvomi deťmi. Najväčší úbytok podielu žien s dvomi deťmi bol zaznamenaný v bratislavských a košických okresoch (okrem okresu Košice I) a tiež vo viacerých južne položených okresoch, ako Lučenec, Rožňava, Komárno, Zvolen, Revúca a Nové Zámky. Ide o okresy s úbytkom nad 15 %. Najväčší úbytok podielu žien s dvomi deťmi je zatiaľ v okrese Bratislava I (42,7 %), tento úbytok

sa však bude s pokračujúcou reprodukciou znižovať. Úbytky v skupine žien s dvomi deťmi sú spojené s prechodom od dvojdetného k jednodetnému modelu.

Opačný trend ako v prípade žien bez detí a s jedným dieťaťom pozorujeme vo všetkých okresoch SR u žien s viacerými deťmi. Podiel žien s tromi deťmi sa medzi generáciami 50+ a 35 – 39 zníži vo všetkých okresoch s výnimkou okresu Námestovo. V okrese Námestovo evidujeme prírastok 26 %, ktorý je spôsobený posilnením trojdetného modelu v tomto regióne na úkor rodín s viac ako tromi deťmi. Úbytky podielu žien s tromi deťmi sa v okresoch SR pohybujú od 21,4 % v okrese Kežmarok až do 73,9 % v okrese Košice II. Najmenšie úbytky sú v okresoch s vysokou plodnosťou na severe stredného a východného Slovenska, kde evidujeme významný posun od viacdetných rodín k dvoj- a trojdetným rodinám. Úbytok žien s tromi deťmi menší ako 30 % je okrem okresu Kežmarok ešte v okresoch Tvrdošín, Sabinov a Stará Ľubovňa. Viac ako 60 % zníženie podielu žien s tromi deťmi je v 24 okresoch. Ide o okresy s nízkou plodnosťou, v ktorých hlavný presun smeruje od trojdetných rodín k rodinám s jedným dieťaťom. S výnimkou košických okresov ide o okresy, ktoré sa nachádzajú hlavne na západnom a juhozápadnom Slovensku. Najväčší úbytok je v okresoch Košice II, Košice III, Dunajská Streda, Myjava, Galanta, Komárno, Trnava, Banská Štiavnica, Senec a Hlohovec.

Keď porovnáme podiel žien so 4 a viac deťmi v generácii 50+ a 35 – 39, tak vo všetkých okresoch evidujeme zníženie podielu, najmenšie v okrese Rožňava (11,8 %), najväčšie v okrese Myjava (83,1 %). Najmenší úbytok podielu žien so 4 a viac deťmi nastal v okresoch hlavne na juhu stredného a východného Slovenska. Okrem okresu Rožňava ide o okresy Revúca, Rimavská Sobota, Veľký Krtíš, Krupina, Lučenec, Gelnica, Medzilaborce, Michalovce a Spišská Nová Ves. V tejto skupine okresov zohralo nepochybne úlohu aj etnické zloženie obyvateľstva. Úbytok podielu žien so 4 a viac deťmi nad 80 % evidujeme v 10 okresoch hlavne zo západu Slovenska. Okrem okresu Myjava ide o okresy Senica, Pezinok, Partizánske, Bratislava I, Trnava, Topoľčany, Skalica, Prievidza a Čadca. Pomerne vysoké úbytky podielu žien so 4 a viac deťmi (nad 60 %) zaznamenali aj viaceré okresy s vysokou plodnosťou ležiace hlavne na severe stredného Slovenska. Sú to okresy Tvrdošín, Námestovo, Dolný Kubín, Bytča a Kysucké Nové Mesto, v ktorých dosahoval podiel žien so 4 a viac deťmi v predchádzajúcich generáciách vysoké hodnoty, čím vznikol potenciál na ich zníženie. Určite však zohralo svoju úlohu aj etnické zloženie obyvateľstva, v tomto prípade absencia rómskeho obyvateľstva v týchto okresoch.

Tabuľka č. 1: Zmeny podielu žien podľa počtu detí medzi generáciami 50+ a 35 – 39 v okresoch SR (%)

Generácia	Počet detí				
	0	1	2	3	4+
50+	8,21	11,03	41,67	24,03	15,06
45 – 49	10,09	14,95	47,07	18,73	9,16
40 – 44	11,15	19,57	45,62	15,55	8,11
35 – 39	16,39	25,28	41,32	11,39	5,62

Zdroj: SODB 2011, vlastné výpočty

4. ZÁVER

Dlhodobé znižovanie plodnosti a pôrodnosti nadobudlo v prvej polovici 90. rokov výrazne zrýchlený trend. Na prelome tisícročí dosahovala plodnosť na Slovensku

historicky najnižšie hodnoty, ktoré radili Slovensko medzi krajiny s najnižšou plodnosťou v Európe. Po roku 2002 sa plodnosť na Slovensku postupne zvyšovala a dostala sa nad hranicu veľmi nízkej plodnosti. Stále však zostáva pod priemerom EÚ, čo je na krajinu, ktorá v minulosti patrila medzi krajiny s najvyššou plodnosťou v Európe, netradičný stav [7], [8]. Výrazný pokles plodnosti, predlžovanie ľudského života a veľké rozdiely medzi početnými generáciami z 2. polovice 20. storočia a málo početnými generáciami narodenými po roku 1990 spôsobia na Slovensku veľmi intenzívne starnutie obyvateľstva, ktoré je do roku 2060 nezvratné [2].

Jedinou možnosťou, ako zmierniť intenzitu populačného starnutia, je zvyšovanie plodnosti. Čím viac detí sa narodí, tým bude proces populačného starnutia pomalší. Ak teda spoločnosť neprijíma hodnotové argumenty na zvyšovanie plodnosti, mala by prijať aspoň argument, že intenzívne starnutie obyvateľstva spôsobí závažné problémy pre fungovanie spoločnosti, predovšetkým na trhu práce, v sociálnom poistení, v zdravotníctve a v sociálnych službách [2].

Zvýšenie úrovne plodnosti by, samozrejme, znamenalo aj zmenu jej štruktúry. V kontexte tohto príspevku nás zaujíma štruktúra žien podľa počtu živonarodených detí. Pre zvyšovanie plodnosti sú vo vyspelých krajinách, a teda aj na Slovensku rozhodujúce deti druhého a hlavne tretieho poradia [4], [5], [6]. Nárast narodených v týchto dvoch poradiach na úkor bezdetných a jednodetných žien možno považovať za reálnu reprodukčnú stratégiu. Zameriavať sa pri úvahách o zvyšovaní plodnosti na ženy so štyrmi a viac deťmi nie je efektívne, lebo viacdetné rodiny predstavujú v súčasnosti na Slovensku okrajový reprodukčný model, ktorý nedokáže ovplyvniť celkovú úroveň pôrodnosti a plodnosti.

Po roku 2000 sa na zvýšení plodnosti podieľala hlavne realizácia odložených pôrodov z predchádzajúceho obdobia [7]. Potenciál na realizáciu odložených pôrodov je už prakticky vyčerpaný a je potrebné hľadať iné možnosti, ktoré by mohli prispieť k zvýšeniu plodnosti [1]. Spolu so zameraním sa na deti narodené v treťom poradí je dôležitou oblasťou propopulačných opatrení aj podpora skoršieho vstupu do reprodukcie. Je preto namieste začať diskutovať o potrebe skracovať obdobie prípravy na povolanie a tiež rozbiehanie pracovnej kariéry čo najlepšie zladiť s rodinným životom, aby mladí ľudia neodkladali založenie rodiny a narodenie detí až po získaní stabilného postavenia na trhu práce [9], [10].

Podporu na predchádzajúce úvahy možno nájsť aj vo výsledkoch analýzy žien podľa počtu živonarodených detí v okresoch SR. V tých okresoch, v ktorých je podiel detí tretieho poradia najvyšší a priemerný vek pri pôrode najnižší, je celková úroveň plodnosti najvyššia a pohybuje sa tesne pod hranicou rozšírenej reprodukcie. Zároveň ide o okresy, v ktorých je konkurencia pre rodinu v podobe pracovných a voľnočasových aktivít relatívne nízka a bytová situácia mladých rodín relatívne priaznivá.

Je teda zrejmé, že pri rozhodovaní mladých rodín pre väčší počet detí zohráva dôležitú úlohu možnosť získať cenovo dostupné bývanie, možnosť zladiť pracovný a rodinný život a možnosť minimalizovať dosah väčšieho počtu detí na životnú úroveň a trávenie voľného času. Dôležitým predpokladom je dostatočne včasný vstup do reprodukcie.

LITERATÚRA

- [1] BLEHA, B. – VAŇO, B.: Niektoré teoretické a metodologické aspekty populačnej politiky a náčrt jej koncepcie pre SR. In: Sociológia, 2007, č. 1, s. 62 – 80.
- [2] BLEHA, B. – ŠPROCHA, B. – VAŇO, B.: Prognóza populačného vývoja SR do roku 2060. Bratislava: INFOSTAT, 2013. 81 s. ISBN 978-80-89398-23-2.
- [3] BLEHA, B. – ŠPROCHA, B. – VAŇO, B.: Prognóza vývoja obyvateľstva v okresoch SR do roku 2035. Bratislava: Prognostický ústav SAV, 2013. 97 s. ISBN 978-80-89019-25-0.
- [4] DEMENY, P.: Population policy dilemmas at the dawn of 21st century. In: Population and Development Review, 2003, č. 1, s. 1 – 28.
- [5] DEMENY, P.: Policy challenges of Europe's demographic changes: From past perspectives to future prospects. In: Macura, M. (ed.): The New Demographic Regime: Population Challenges and Policy Responses. New York: United Nations, 2005, s. 1 – 9.
- [6] McDONALD, P.: Too many or too few: population dilemmas of the 21st century. In: Journal of Health Population and Nutrition, 2001, č. 3, s. 155 – 157.
- [7] POTANČOKOVÁ, M.: Plodnosť v SR. In: Vaňo, B. (ed.): Populačný vývoj v SR 2008. Bratislava: INFOSTAT, 2009. 78. s. ISBN 978-80-89398-13-3.
- [8] POTANČOKOVÁ, M. – JURČOVÁ, D. – PILINSKÁ, V. – VAŇO, B.: Fertility between tradition and modernity. In: Frejka, T. – Sobotka, T. – Hoem, J. M. – Toulemon, L. (eds.): Childbearing Trends and Policies in Europe. Demographic Research, Special Collection 7, 2008, Vol. 19, Articles 1-29, pp. 1-1178.
- [9] POTANČOKOVÁ, M. – VAŇO, B.: Seeking balance: Reconciliation of work and family life in Slovakia. In: Michoń, P. (ed.): Work-life Balance Policy in Czech Republic, Hungary, Poland and Slovakia 1989-2009. Twenty years of transformation. Poznań: Dom Wydawniczy Harasimowicz, 2010, s. 77 – 96, ISBN 978-83-89245-41-8,.
- [10] VAŇO, B.: Štátne opatrenia súvisiace s narodením a výchovou detí. In: Bleha, B. (ed.): Populačný vývoj Slovenska na prelome tisícročí: Kontinuita či nová éra? Bratislava: Geografika, 2009, s. 297 – 313. ISBN 978-80-69317-11-0.
- [11] VAŇO, B.: Ženy podľa počtu živonarodených detí v kontexte opatrení na zvyšovanie pôrodnosti. In: Zborník príspevkov z 15. slovenskej demografickej konferencie, Trenčianske Teplice. Štatistický úrad SR, 2015, s. 161 – 168. ISBN 978-80-88946-68-7.

RESUME

Changes in fertility development over the last decades have also been reflected in the different share of women by the number of live births at both national and regional levels. The share of childless women and women with one child has increased to the detriment of women with three and more children. The share of women with two children has changed at least from all monitored groups, although this group of women is losing its dominance.

Regional differences between high fertility districts (north part of Central Slovakia and northwest of Eastern Slovakia) and the other districts are logically also reflected in the share of women according to the number of live births. In districts with higher level of fertility, women with three and more children are over-represented and the same can be said about childless women and one child in the lowest fertility districts. At the same time, it can be concluded that the share of women with three and four or more live births decreased in all districts of Slovakia (with the exception of Námestovo district for women with three children), and the share of childless women and those with one live-born child increased in all districts. Concerning the proportion of women with two live-

born children, the differences among districts are relatively low. However, in several districts, women with two live births no longer belong to the most numerous group concerning the number of live births, but the most numerous group is represented by women with one child. The only district in which the most numerous group does not consist of women with one or two live-born children is the Námestovo district, with the highest number of women with three live-born children. Development of the share of women by the number of live-born children and its regional differences are an important source of information for designing measures of the population and family policy.

PROFESIJNÝ ŽIVOTOPIS

Ing. Boris Vaňo vyštudoval Vysokú školu ekonomickú v Bratislave, následne absolvoval postgraduálne štúdium z demografie na Karlovej univerzite v Prahe. Od roku 1980 pracuje v Inštitúte informatiky a štatistiky ako výskumný pracovník v oblasti demografie. V rokoch 2000 – 2014 bol vedúcim Výskumného demografického centra. V období rokov 2006 – 2010 pôsobil ako podpredseda Slovenskej štatistickej a demografickej spoločnosti pre demografiu. Špecializuje sa na hodnotenie populačného vývoja, demografické prognózy a populačnú politiku.

KONTAKT

vano@infostat.sk